

Andrzej Tulej

Akademia Katolicka w Warszawie

ORCID 0000-0003-4320-1163

Dzieło Świętego Jakuba Apostoła. Powstanie Kościoła języka hebrajskiego w łacińskim Patriarchacie Jerozolimy

Abstrakt: Utworzone w maju 1948 r. Państwo Izrael określiło nowe ramy prawne dla Kościołów znajdujących się na jego terytorium. W Deklaracji Niepodległości zagwarantowano wolność wyznania i kultu dla wszystkich obywateli. Jednakże od samego początku pojawił się problem w odniesieniu do Żydów, którzy przeszli na chrześcijaństwo, a których należało objąć opieką duszpasterską, posługując się w tym celu także w liturgii językiem hebrajskim. Wśród pionierów znaleźli się ojcowie: Jean-Roger Héné AA, Joseph Stiasny NCD i Bruno Hussar OP. Pewna niechęć ze strony duchowieństwa arabskiego i europejskiego została przezwyciężona poparciem ze strony zarówno miejscowej hierarchii, jak i watykańskiej. 11 lutego 1955 r. Dzieło Świętego Jakuba zostało zatwierdzone *ad experimentum ad annum*, a po roku próby 11 lutego 1956 r. Patriarcha zatwierdził jego statuty. Pionierzy Dzieła widzieli w tym wydarzeniu powrót do początku, kiedy to pierwszą kościelną wspólnotą była jerozolimska gmina judeo-chrześcijańska. Ta próba odtworzenia Kościoła początków miałyby przywrócić element hebrajski utracony w historycznym rozwoju Kościoła. Zagadnieniem do rozstrzygnięcia pozostaje jego kształt i sposób realizacji.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, Patriarchat Jerozolimski, Kustodia Ziemi Świętej, relacje chrześcijańsko-żydowskie, Państwo Izrael

Fenomen powstania i istnienia „Kościoła hebrajskiego” we współczesnym Izraelu nie jest powszechnie znany, a w Polsce niemal w ogóle, chociaż odegrał znaczącą rolę w życiu religijnym nowopowstałego w 1948 r. Państwa Izrael. Na temat meandrów historyczno-teologicznych powstania Dzieła Świętego Jakuba Apostoła można się wiele dowiedzieć z pozycji autobiograficznej jednego

z współzałożycieli Dzieła Bruno Hussara OP¹. W latach 80. XX w. s. Kinga Strzelecka OSU przeprowadziła wywiady z różnymi osobami z Izraela zarówno duchownymi, jak i świeckimi, które pamiętały lub były wprost zaangażowane w powstanie Dzieła. Wywiady te, nazwane przez autorkę „rozmowami jerozolimskimi”, zostały opublikowane w dwóch książkach². Nieocenioną pomoc dla badanej problematyki stanowią opracowania dwóch francuskich historyczek: Danielle Delmaire³ i Claire Maligot⁴, badających m.in. katolickie wspólnoty hebrajskojęzyczne w Izraelu w różnych aspektach – nie tylko historycznym, ale i socjologicznym oraz religijnym. Ostatnio, pod koniec 2021 r., Danielle Delmaire wydała wspólnie z Olivierem Rotą z katolickiego uniwersytetu w Lille, specjalistą z zakresu XX-wiecznej historii katolików i Żydów w Anglii, Francji i Izraelu, książkę poświęconą „Kościołowi hebrajskiemu”⁵. Źródła archiwalne cytuję lub przytaczam za tą ostatnią monografią.

Jednak te bardziej historyczne niż teologiczne opracowania wymagają uzupełnienia natury teologicznej. Znajdujemy je zwłaszcza w książce Gavina D’Costy, omawiającej posoborowe nauczanie Kościoła katolickiego o Żydach, której osnową jest prawda o nieodwołalności przymierza zawartego przez Boga ze swoim ludem, przypomniana na Soborze Watykańskim II i rozwijana przez trzech

¹ Hussar, *Quand la nuée se levait*.

² Strzelecka, *Szalom*; Strzelecka, *Berit*.

³ Delmaire, „L’Œuvre Saint-Jacques”; Delmaire, „La communauté catholique”. Autorka jest emerytowaną profesorką na Uniwersytecie Charles-de-Gaulle Lille 3 na wydziale historii współczesnej i cywilizacji hebrajskiej. Specjalizuje się w antysemityzmie chrześcijańskim, relacjach między Żydami i chrześcijanami oraz żydowskich wspólnotach we Francji. Kieruje czasopismami „Tsafon”, „Revue d’études juives du Nord”.

⁴ Maligot, „Cesser d’être étranger?”; Maligot, „La qehilla”. Autorka jest doktorantką kontraktową w École Pratique des Hautes Études w Paryżu, finalizując doktorat z historii współczesnej pod kierunkiem prof. Denisa Pelletiera na temat relacji międzyreligijnych od II wojny światowej do Soboru Watykańskiego II w aspekcie teologicznym i politycznym.

⁵ Delmaire-Rota, *La fondation de l’Église*. Rozdział omawiający samo powstanie Dzieła znajduje się na stronach 49–76.

ostatnich papieży⁶. Ponadto na uwagę zasługują również dwa opracowania, które ukazały się w ostatnim czasie: monografia na temat Łacińskiego Patriarchatu Jerozolimy w latach 1946–1956 w kontekście uchodźców i konwersji⁷ oraz praca zbiorowa pod redakcją Brunetto Salvaranego poświęcona o. Bruno Hussarowi i jego dziełom⁸. Bardziej kompleksowe opracowanie na ostatni temat opublikował niedawno autor niniejszego artykułu⁹.

Państwo Izrael, po siedmiu latach swojego istnienia, stało się bezsprzecznym faktem dla wszystkich misyjnych sił obecnych na jego terytorium. Jednakże zarówno Łaciński Patriarchat Jerozolimy, jak i Kustodia Ziemi Świętej, podobnie jak większość zakonów w izraelskiej Judei, z obawą lub nawet wrogością postrzegali nowe państwo żydowskie, nie odpowiadając we właściwy sposób na naglące potrzeby wywołane przez kolejne fale imigracyjne. Do rzadkości należało jakiegokolwiek wsparcie ze strony pracującego w Izraelu duchowieństwa dla tych, którzy angażują się w pomoc konwertytom, a pionierami na tym polu są z pewnością: Jean-Roger Héné AA (asumpcjonista), Joseph Stiassny NCD (ojciec Notre Dame de Sion) i Bruno Hussar OP (dominikanin). W 1954 r. o. Hussar stwierdza, że hierarchia katolicka nie zmieniła się od czasów powstania Państwa Izrael:

Taka sytuacja w dużym stopniu przyczynia się do podtrzymywania nieufności Żydów względem Kościoła. Zapewne tłumaczy ona także, dlaczego widzi się, zarówno u hierarchii jak i prawie wszystkich zwykłych zakonników, głębokie niezrozumienie

⁶ D'Costa, *Żydzi*. Autor jest profesorem teologii katolickiej na uniwersytecie w Bristolu. Urodził się w Kenii w rodzinie hinduskiej. Jego zainteresowania dotyczą teologii religii, szczególnie relacji między katolicyzmem a Żydami i muzułmanami. Jest doradcą przy watykańskiej Papieskiej Radzie ds. Dialogu Międzyreligijnego.

⁷ Rioli, *A Liminal Church*. Autorka jest historyczką na Uniwersytecie Ca' Foscari w Wenecji oraz Fordham w Nowym Jorku; w latach 2014–2019 uczestniczyła w projekcie: *Open Jerusalem – Opening Jerusalem Archives for a Connected History of 'Citadinité' in the Holy City, 1840–1940*.

⁸ Salvarani, *Il folle sogno*. Dzieła św. Jakuba poświęcony jest artykuł: Bernardelli, „Padre Hussar”.

⁹ Tulej, *Bruno Hussar OP*.

obecnej sytuacji, brak apostołskiego ducha, obojętność (często z powodu niewiedzy) względem ewangelizacji Żydów i problemów Kościoła wynikających z istnienia nowego Państwa – a także, bardzo często, antysemityzm mniej lub bardziej otwarcie wyrażany w Izraelu, ale jawnie okazywany po drugiej stronie granicy¹⁰.

Konsekwencje takiej postawy względem Państwa Izrael są nie tylko polityczne czy dyplomatyczne, ale mają także silne implikacje duszpasterskie. Bez organizacji kościelnej i duszpasterskiej wiara osób nawróconych w konfrontacji z wszystkimi przeciwnościami i trudnościami jest wystawiona na wielką próbę. „Z powodu trudności, żyją oni [Żydzi, którzy zostali katolikami] w stanie apostazji, a Kościół nie wie o ich istnieniu. Jedyne niewielu ma odwagę – lub możliwości ekonomiczne – by żyć prawdziwie chrześcijańskim życiem”, pisze w innym liście Bruno Hussar¹¹. W archiwach o. Jana-Rogera Héné znajduje się list datowany na 6 lutego 1954 r. od L. Sachs, matki mieszkającej z 14-letnim synem w *moszawie*¹² Nir Jisra'el w pobliżu Aszkelonu, w którym prosi ona o pomoc, ponieważ nie może znaleźć pracy z tego powodu, że jest chrześcijanką. W odpowiedzi Notre Dame de France proponuje jej skontaktowanie się z o. Stiassnym, który powinien skierować ją do małej wspólnoty w Jafie, gdzie przebywa o. Bruno¹³. Konieczność ustanowienia trwałej otwartej duchowo struktury katolickiej staje się z każdym dniem coraz bardziej paląca.

¹⁰ Hussar, *List do Josepha Ducatillona OP.*

¹¹ Hussar, *List do prowincjała Alberta Avrila OP.*

¹² Dosł. z hebr. „osiedle” – najbardziej rozpowszechniona forma osadnictwa spółdzielczego w Izraelu, gdzie ziemia stanowi własność państwa, członków obowiązuje wkład własnej pracy, panuje obowiązek udzielania wzajemnej pomocy, a zakupy i sprzedaż produktów odbywają się na zasadzie spółdzielczej; każdy osadnik prowadzi swój własny zakład i mieszka we własnym domu (*Nowy leksykon judaistyczny*, 571).

¹³ Archiwa asumpcjonistów w Jerozolimie.

1. Początki Dzieła

Idea zebrania Żydów nawróconych na katolicyzm w jedną grupę pojawiła się jeszcze przed powstaniem Państwa Izrael. Już w połowie lat 30. rozwój bezpośredniego apostołstwa wśród Żydów doprowadził do tego, że ojcowie syjońscy mieszkający w klasztorze Świętego Piotra w Jerozolimie widzieli potrzebę, aby Żydzi, którzy przyjęli katolicyzm mogli się oddzielnie się spotykać i gromadzić na liturgii, by wyjść „z izolacji, w której znajdują się pośród wrogo nastawionych Żydów i obojętnych względem nich chrześcijan”¹⁴. Jakikolwiek inicjatywy skończyły się z chwilą powstania Państwa Izrael, chociaż siostry Notre Dame de Sion prowadzą dyskretny apostołat po 1948 r. Jednakże ze względów bezpieczeństwa nie mogą o tym głośno mówić ani pisać. W tym samym okresie o. Marcel-Jacques Dubois OP zachęca Ancelles¹⁵, by nie zapominały „że to, co decyduje o sukcesie akcji apostołskiej jest zawsze tym, co ukryte. [...] To pozwoli im uniknąć wielkiego błędu, jakim byłoby ograniczenie służby duszom do apostołskich technik”¹⁶. W ten sposób podkreślił, że apostołstwo jest tym skuteczniejsze, im bardziej jest oparte na osobistym świadectwie. Potrzeba zjednoczenia nawróconych Żydów pojawia się ponownie w naglącej postaci na początku lat 50.

Sytuacja chrześcijaństwa w latach następujących bezpośrednio po powstaniu Państwa Izrael jest sytuacją mniejszości, w której katolicy stanowią ilościowo nieznaczną część. W 1954 r. liczbę katolików w Izraelu szacuje się na około 25000, z czego 17500 greckiego rytu melchickiego, 5300 rytu łacińskiego (Arabowie) i między 1000 a 2000 rytu łacińskiego (nie-Arabowie). Pośród tych ostatnich

¹⁴ Raport z pierwszego spotkania nawróconych Żydów w Jerozolimie, 21 lipca 1935 (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Paryżu).

¹⁵ Gałąź Zgromadzenia Notre Dame de Sion istniejąca w latach 1936–1964. Powstała z połączenia małego zgromadzenia Ancelles de Notre-Dame Reine de Palestine, istniejącego od 1927 r. ze Zgromadzeniem Sióstr Matki Bożej z Syjonu. Misją Sióstr tego Zgromadzenia był „bezpośredni apostołat” skierowany do Żydów. Gałąź oddzieliła się od Zgromadzenia w 1964 r. i przyjęła nazwę Pax Nostra. Zob. więcej: Rota, *Apostolat catholique*.

¹⁶ „Note sur la spiritualité des Ancelles de Notre-Dame de Sion”, prawdopodobnie 1949–1950 (archiwa sióstr Notre Dame de Sion w Paryżu).

znaczną część stanowią nawróceni Żydzi lub ich potomkowie – z czego niewielu jest znanych duchowieństwu¹⁷.

W latach 1950–1954 dzięki pracy identyfikacyjnej siostry Gabrielli Marii (należącej do pierwszego pokolenia Ancelles), ojcom Stiassny'emu, Héné i Hussarowi udaje się zgromadzić załączki grup „judeochrześcijańskich” w Jerozolimie, Hajfie, Jafie¹⁸. Jednak okazjonalne spotkania i Msze św. nie stanowiły zadowalającej odpowiedzi na religijną izolację tych nawróconych, którzy pragną bardziej regularnej kościelnej obecności. Bardziej zaangażowani mieli potrzebę intensywniejszego życia wspólnotowego. Rosnąca liczba ochrzczonych migrantów w Izraelu podsycała ambicję założenia lokalnego Kościoła języka hebrajskiego.

Utworzenie Państwa Izrael w maju 1948 r. zakreśliło nowe ramy prawne dla Kościołów. Deklaracja Niepodległości głosiła wolność wyznania i kultu dla wszystkich obywateli. Tymczasem, choć wolność kultu była skrupulatnie respektowana, to wolność sumienia nie dotyczyła wszystkich obywateli izraelskich jednakowo. W rzeczywistości wykluczeni byli z niej Żydzi, którzy przeszli na chrześcijaństwo. Raport z 1956 r. odnotowuje:

Jeśli chodzi o chrześcijan pochodzących z judaizmu, zwłaszcza tych, którzy stali się chrześcijanami niedawno albo w kraju, muszą poradzić sobie z oporem szerokich warstw ludności. Ten opór, o charakterze bądź to narodowym, bądź religijnym, często uniemożliwia tym chrześcijanom, jeśli są znani jako tacy, poza kilkoma odizolowanymi przypadkami heroizmu, zarobić na utrzymanie siebie i rodziny¹⁹.

Ochrzczeni migranci znajdują w Izraelu Kościół słabo przygotowany – a czasem mało otwarty – na ich przyjęcie. Działalność nielicznych księży zainteresowanych konkretnymi problemami, jakie

¹⁷ Notatka na temat miejsc świętych w Palestynie (prawdopodobnie autorstwa Bruno Hussara OP), 15 października 1954 (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).

¹⁸ Hussar, *List do Josepha Ducatillona OP*.

¹⁹ Broszura „L'Œuvre Saint Jacques l'Apôtre”, Rzym, 15 września 1956 (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).

przed Kościołem katolickim stawały instytucje Państwa Izrael, była pozbawiona koordynacji. Ojciec Eliasz Friedman, karmelitański profesor teologii w seminarium Góry Karmel, prowadził w Hajfie regularne wykłady na temat relacji Kościoła do Żydów²⁰. W Tel Awiwie o. Hussar także organizował podobne cotygodniowe spotkania. Czysto informacyjne, comiesięczne spotkania gromadziły księży zaangażowanych w posługę nawróconym, nie proponując jednak żadnych praktycznych działań.

Rosnący napływ ochrzczonych migrantów sprawił, że od wiosny 1953 r. grupa kapłanów rozpoczęła cotygodniowe spotkania służące wymianie informacji, koordynacji działań współpracy czy studio- waniu pojawiających się na bieżąco różnych kwestii prawnych i praktycznych. Do tej ekipy należeli: ojcowie Jean-Roger Héné, Joseph Stiassny i Bruno Hussar, a także sześciu innych księży „spod różnych sztandarów (także o. Tournay, który pochodzi ze [Szkoły Biblijnej] Świętego Szczepana)”²¹. Spotykali się w największej dyskrekcji, gdyż duchowieństwo katolickie czy to arabskie, czy europejskie, było generalnie wrogo nastawione wobec wszelkich przedsięwzięć ukierunkowanych na nawróconych Żydów. Hussar wspomina w swojej autobiografii rozmowę z księdzem maronickim w kolegium Świętego Józefa:

Pewnego dnia, podczas obiadu w kolegium, maronicki ksiądz zapytał mnie: „Więc po co uczysz się hebrajskiego? O co chodzi z tymi Żydami? Nie wiesz, że oni wszyscy są podstępni i źli?” Odsłonić karty w tych kościelnych kręgach, bardzo się tego wystrzeżałem! [...] Pilnowałem się też, by nie ujawnić w tym chrześcijańskim gronie mojego żydowskiego pochodzenia.

²⁰ Eliasz Friedman OCD (1916–1999), karmelita z klasztoru Stella Maris położonego na szczycie Góry Karmel w Hajfie, urodził się w 1916 r. w Kapsztadzie w Afryce Południowej w rodzinie żydowskiej. Tam też studiował medycynę. 5 sierpnia 1943 r. przyjął chrzest. W 1947 r. opublikował swoją pierwszą książkę *The Redemption of Israel* (jeszcze wtedy jako John Friedman). Święcenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1953 r. w Awinionie, a 7 września 1954 r. wstąpił do Zakonu Karmelitów Bosych w Hajfie. Jego najbardziej znana książka *Jewish Identity* jest owocem modlitwy, studiów i ponad 40 lat życia w Izraelu.

²¹ Hussar, *List do Josepha Ducatillona OP*.

U tych księży wrogich Państwu Izrael, a nawet najczęściej anty-żydowskich, mogłoby to pozbawić mnie wszelkiego autorytetu potrzebnego, by doprowadzić sprawę do końca²².

O ile nie można było oczekiwać zrozumienia ze strony miejscowego duchowieństwa, to pojawiło się ono ze strony hierarchii kościelnej. Poparcie przyszło w pierwszym rządzie od arcybiskupa Oddi, Nuncjusza Stolicy Apostolskiej, rezydującego w Jordanii. Zaproszony do przewodzenia „spotkaniom kilku księży, którzy pracują dla Izraela”, wyraził zgodę. Jego obecność pozwoliła „żywić nadzieję, że problemy misjonarzy w Izraelu wzbudzą w Rzymie zainteresowanie i znajdą tam skuteczną pomoc”²³.

Pod koniec 1954 r. działalność księży oddanych migrantom skupia się wokół różnych aspektów „misji wewnętrznej”. Prócz organizacji wieczornych Mszy św. i głoszenia Słowa Bożego w kościołach parafialnych, misja proponowała konferencje biblijne (w języku angielskim lub niemieckim w Hajfie, po francusku lub po bułgarsku w Jaffie; po francusku lub po niemiecku w Jerozolimie) i spotkania. Zajmowała się znajdowaniem pracy najuboższym migrantom. Próbowwała także organizować konferencje skierowane do arabskich chrześcijan, by łagodzić ewentualne napięcia między nimi a innymi katolikami, szczególnie konwertytami²⁴.

Coraz pilniejsze potrzeby migrantów domagały się stworzenia formalnej struktury mogącej zgromadzić Żydów nawróconych na chrześcijaństwo. Oczywiście taki projekt Kościoła języka hebrajskiego w Izraelu zakładał oczywiście wyraźną aprobatę Łacińskiego Patriarchatu Jerozolimy.

2. Ukonstytuowanie Dzieła

Spotkanie decydujące o ufundowaniu Dzieła miało miejsce 14 grudnia 1954 r. Pod nieobecność patriarchy abp. Alberta Goriego

²² Hussar, *Quand la nuée se levait*, 47–48.

²³ Hussar, *List do Josepha Ducatillona OP*.

²⁴ Sprawozdanie z działalności, 14 stycznia 1955 (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Jerozolimie).

rezydującego we wschodniej Jerozolimie, przewodniczył spotkaniu wikariusz generalny abp Antonio Vergani, zajmujący się na co dzień zarządzaniem sprawami izraelskimi. Natychmiast się okazało, że sprzyja on projektowi przedstawionemu przez czworo obecnych, wszystkich mieszkających w Jerozolimie: ojców Stiassny'ego i Jeana-Rogera Héné, Martina Wijnhovena, holenderskiego dziennikarza i Joshę Bergmann, zaangażowaną w dzieła społeczne w Jerozolimie.

Punktem wyjścia spotkania było ustalenie, jak bardzo „życie w Izraelu nie sprzyja osobistemu życiu wewnętrznemu świeckich chrześcijan. Praca jest ciężka, warunki zakwaterowania złe: niewiele osób ma własny pokój. Chrześcijanin mieszka często wśród ludzi, którzy bądź nie znają jego wiary, bądź odnoszą się do niej z wrogością: żadnej intymności, żadnej możliwości osobistej modlitwy, żadnego przedmiotu kultu w domu...”. Uczestnicy spotkania obieują sobie za „ostateczny cel [...] ustanowienie Kościoła w Izraelu: to znaczy utworzenie wspólnoty katolickiej pod opieką lokalnego duchowieństwa kierowanej przez miejscową hierarchię”. By osiągnąć ten cel, należy pomagać chrześcijanom pochodzenia żydowskiego żyć życiem Kościoła, gromadzić się we wspólnotach, najlepiej wiejskich (bo warunki są bardziej sprzyjające i odpowiadają religijnemu ideałowi wspólnotowemu bliskiemu ideałowi syjonistycznemu) lub miejskich. „Pierwszym zadaniem jest dać chrześcijanom kulturę religijną odpowiadającą ich poziomowi intelektualnemu i nauczyć ich rozważać tajemnice naszej wiary w perspektywie wiary żydowskiej”. Oznacza to również „dla kapłanów [...] obowiązek studiowania Biblii i tradycji judaistycznej, refleksji nad historycznymi wydarzeniami i duchowymi troskami Żydów z Izraela”²⁵. Ustanowienie Kościoła języka hebrajskiego wymaga w istocie, by znalazł on swój wyraz w łączności z żydowskim i izraelskim środowiskiem, by znalazł tam swój sens i uzasadnienie.

Mała grupa rozwijała się szybko i 14 stycznia 1955 r. podczas drugiego spotkania dołączyli do niej trzej księża: o. Bruno, o. Eliaz

²⁵ Wszystkie cytaty z: Hussar, *List do Josepha Ducatillona OP*.

i o. Pierre Thomas, wikary z parafii w Hajfie²⁶. Projekt Dzieła powoli się krystalizował i był wspierany przez arcybiskupów Oddiego i Verganiego oraz kardynała Eugène'a Tisseranta, sekretarza Kongregacji dla Kościołów Wschodnich, który uzyskał zapewnienie poparcia papieża Piusa XII. W następstwie tego spotkania powstała struktura zwrócona ku ochrzczonej migrantom: Dzieło Świętego Jakuba (*Opera S. Jacobi*), zatwierdzona 11 lutego 1955 r. przez abp. Goriego *ad experimentum ad annum* (na rok próby)²⁷. Dekret założycielski nałożył na dzieło obowiązek troski o „koordynowanie i organizowanie w Izraelu różnych działań apostołskich i towarzyszenie chrześcijanom, którzy wyszli z judaizmu”²⁸. W ten sposób dokonało się pewne przezwyciężenie inercji miejscowego duchowieństwa, a dla ojców syjońskich było to oficjalne uznanie „potrzeby zrobienia czegoś” w tym względzie i zachęta „do działania, które od lat prowadziliśmy sami”²⁹.

Nazwa dzieła odnosi się do świętego Jakuba Mniejszego, „brata Pańskiego”, pierwszego biskupa Jerozolimy, który stanął na czele Kościoła złożonego z Żydów i prozelitów odwiedzających Świątynię, wyróżniających się tym, że modlili się po hebrajsku, przestrzegali wiernie prawa i w domach sprawowali Eucharystię (Dz 2,46). Patronat Jakuba dużo mówił o teologicznych i duszpasterskich celach Dzieła. Między zburzeniem Drugiej Świątyni w 70 r. a VI w. chrześcijanie pochodzenia żydowskiego, jako specyficzna grupa, sukcesywnie byli coraz bardziej odrzucani zarówno przez wspólnoty chrześcijańskie otwierające się na pogan, jak i przez faryzeuszów i *tannaitów*³⁰, ich spadkobierców, troszczących się o utrzymanie

²⁶ Raport Dzieła, listopad 1954 – maj 1955 (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Jerozolimie).

²⁷ Dekret Patriarchatu Łacińskiego Jerozolimy nr 7/56, 11 lutego 1956 (archiwa Patriarchatu Łacińskiego na Starym Mieście w Jerozolimie i archiwa asumpcjonistów w Jerozolimie).

²⁸ Sprawozdanie Dzieła, listopad 1954 – maj 1956 (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Jerozolimie).

²⁹ *Echo de N.-Dame de Sion*, czerwiec 1955 (archiwa sióstr Notre Dame de Sion w Paryżu).

³⁰ Od aram. *tanna* – nauczać. Określenie *tannaici* stosowane jest dla pięciu lub sześciu generacji uczonych i nauczycieli Tory, działających od ok. 20 do ok. 200 r. po

swojego autorytetu wśród konkurujących ze sobą nurtów wewnątrz judaizmu³¹. We Francji prace o. Jeana Daniélou SJ, współczesne powstaniu Dzieła, podkreślały jak bardzo wspólnota kierowana przez Jakuba korzystała z wielkiej różnorodności kulturalnej³². „U swoich początków, pierwotny Kościół składał się w zasadzie z Żydów, którzy pozostawali w doskonałym stopniu Żydami we wszystkim, prócz tego, że w Jezusie Chrystusie rozpoznawali zapowiadanego przez proroków Mesjasza i Syna Bożego”³³. Projekt Dzieła miałby polegać na odrodzeniu tej grupy w ramach nowego Państwa Izrael oraz integracji chrześcijan – konwertytów z judaizmu, z chrześcijanami z urodzenia. Tych pierwszych nie należałoby odcinać od ich żydowskich korzeni, tych drugich z kolei otwierać na żydowskie korzenie chrześcijaństwa.

Dzieło czuło się powołane do zachowywania i umacniania świata chrześcijańskiego w Izraelu, szczególnie katolików pochodzących z judaizmu, co zostanie zawarte w statucie. Jego misją było organizowanie i koordynacja działalności apostołskiej i wsparcia na rzecz rodzin chrześcijańskich w Izraelu. Dzieło przedstawia się w ten sposób jako „ramy, w jakie będą mogły wpisać się wszelkie dzieła i działania apostołskie z gwarancją, że znajdą się pod całkowitą ochroną hierarchii kościelnej”³⁴.

Dzieło, częściej niż kiedykolwiek wcześniej, spotykało się z prośbami konwertytów, którzy chcieli opuścić kraj. Udzielenie ewentualnej pomocy w tym względzie wymaga dobrego rozeznania sytuacji tych chrześcijan, którzy nie znajdują swojego miejsca w Izraelu.

W jakim stopniu możemy starać się wywierać na nich presję, by zostali? Czy w sumieniu możemy dać im gwarancję, że ich dzieci będą mogły żyć w tym kraju? – Dwa możliwe powołania:

Chr. Zadaniem *tannaitów* działających po upadku Drugiej Świątyni Jerozolimskiej w 70 r. po Chr. było ocalenie i zachowanie religii poprzez kontynuowanie studiów nad Prawem, a także przez uporządkowanie i systematyzację całej dotychczasowej spuścizny literackiej (*Polski słownik judaistyczny*, II, 692n).

³¹ Zob. więcej: Boyarin, *Border Lines*, 392.

³² Daniélou, *Théologie du judéo-christianisme*, 457.

³³ *Les Juifs*, 25.

³⁴ Hussar, *Raport do Josepha Ducatillon OP*.

mieszkać w Izraelu lub zasymilować się z innymi gojami. A priori przeciwko wyjazdowi. A posteriori, badać każdy przypadek. Nie kalkulować zbyt. Stoimy wobec tajemnicy. Niech ci, którzy się boją, wyjadą; niech ci, którzy mają odwagę, zostaną. Nie chcemy nawrócenia = emigracja. Naszym pierwszym celem jest czynić *hachszarę*³⁵, przekazywać ludziom tę mistykę³⁶.

Stanowisko Dzieła, nie mogąc rozstrzygnąć tego problemu, definiowało się poprzez rozwój „mistyki obecności w kraju”. Rozumie przez to wysunięcie na pierwszy plan chrześcijańskich racji w *hachszarze*. Skoro syjonizm stworzył swoją własną mistykę opartą na materialnym przywiązaniu do ziemi, do *erecu* (hebr. „kraj”), Dzieło zamierzało dać nawróconym, którzy dołączyli do *Erec Israel*, racje duchowe, nadprzyrodzone, chrześcijańskie, powody do nadziei łącząc je z syjonistyczną mistyką i słownictwem.

Rozważania na ten temat podejmował zwłaszcza Bruno Hussar w swojej autobiografii: „Podczas mojego pierwszego roku w Izraelu oswoiłem się wystarczająco z krajem, by rozwinąć osobistą refleksję na temat losów narodu żydowskiego. Zastanawiałem się, jakie znaczenie może mieć dla nich powrót na ziemię Ojców i rozważałem to nadzwyczajne wydarzenie w świetle Pisma”³⁷. Dla o. Hussara ten powrót jest czymś więcej niż zwykłym faktem historycznym. „Wszystko dzieje się tak, jakby istniał związek między tym, co widzę i tym, o czym czytam”³⁸. Nie wyciągając jednakże ostatecznych wniosków, starał się połączyć swoje izraelskie doświadczenie i lekturę Pisma, aby pytać o więź między Ludem, Księgą i Ziemią.

Komitet kierowniczy Dzieła św. Jakuba na spotkaniu w klasztorze siostr Notre Dame de Sion w Ain Karem uznał jednogłośnie 25 czerwca 1955 r. grób o. Marie-Alphonse Ratisbonne’a za duchowe

³⁵ Dosł. z hebr. „wyszkolenie, przysposobienie”. Nazwa ośrodka dla przyszłych osadników-pionierów, którzy mieli zamiar emigrować do Palestyny. Przygotowywali się w nich do warunków pionierskiego życia w nowym kraju, także poprzez kształcenie zawodowe i naukę języka hebrajskiego (*Nowy leksykon judaistyczny*, 307; *Polski słownik judaistyczny*, I, 535n).

³⁶ Hussar, *Raport do Josepha Ducatillon OP*.

³⁷ Hussar, *Quand la nuée se levait*, 51.

³⁸ Hussar, *Quand la nuée se levait*, 53.

centrum³⁹. O. Stiassny nie ma wątpliwości, że dzieło św. Jakuba wpisuje się w „idealną linię” Syjonu: „Nie zamierzamy rezerwować sobie na wyłączność apostołatu wobec Żydów. [...] Jednak to do Syjonu należy danie impulsu, wniesienie własnego doświadczenia i współpracy z wszystkimi dziełami i wszystkimi działaniami, które bardziej lub mniej dotyczą apostołatu Żydów”⁴⁰. Według o. Stiassny’ego Dzieło inspirowało się w istocie „maryjnym życiem wielbnego ojca Marie-Alphonse Ratisbonne’a, którego grób znajduje się w Ain Karem”⁴¹: ochrzczeni Żydzi, podobnie jak o. Marie-Alphonse, są wezwani do dawania świadectwa wiary w kraju, który widział narodziny Jezusa. Klasztor sióstr Matki Bożej z Syjonu w Ain Karem ma dla grupy ochrzczonych dodatkowy walor, jakim jest dyskrecja, gdyż usytuowana na peryferiach Jerozolimy miejscowość jest dostatecznie odizolowana, a ogrody klasztorne, ukryte przed wzrokiem przechodniów, mogą z łatwością przyjąć grupę kilkudziesięciu osób.

Ponadto również inne miejsca są użyczane członkom Dzieła. W Hajfie Dzieło św. Jakuba otrzymało od karmelitów z Bat Galim w użytkowanie teren za klasztorem. W Jerozolimie zarząd klasztoru Notre-Dame de France oddał do dyspozycji pomieszczenie, które 14 lutego 1956 r. zostało pobłogosławione przez abp. Verganiego i w pierwszym roku było miejscem cotygodniowych konferencji biblijnych prowadzonych przez ojców jezuitów studiujących w Papieskim Instytucie Biblijnym w Jerozolimie⁴². W Jaffie sytuacja wydaje się bardziej problematyczna i rozwiąże się dopiero w 1956 r.

³⁹ *Echo de N.-Dame de Sion*, czerwiec 1955 (archiwa sióstr Notre Dame de Sion w Paryżu).

⁴⁰ List syjoński z Jerozolimy, 29 czerwca 1955 (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Paryżu).

⁴¹ Ogłoszenie niedatowane (1955?) (archiwa ojców Notre Dame de Sion w Jerozolimie).

⁴² Roczny raport Dzieła św. Jakuba, 1956 (archiwa Patriarchatu Łacińskiego na Starym Mieście w Jerozolimie).

3. Statuty Dzieła

Po roku próby Dzieło św. Jakuba otrzymało zatwierdzenie swojego istnienia. 11 lutego 1956 r. statuty zostały zaaprobowane przez Patriarchę:

My ALBERT GORI OFM, Patriarcha Łaciński Jerozolimy, uznając działanie za wybitnie użyteczne i odpowiadające okolicznościom, jakie sprawuje DZIEŁO ŚWIĘTEGO JAKUBA APOSTOŁA, zatwierdzone przez Nas „ad experimentum” 11 lutego 1955 r., i badając przedstawione Nam Statuty, ogłaszamy niniejszym ostateczne zatwierdzenie wspomnianego Dzieła, jak również jego Statutów, i udzielamy mu z całego serca Naszego ojcowskiego błogosławieństwa⁴³.

Lektura Statutów daje obraz intencji założycieli Dzieła. Stosunkowo krótki i prosty tekst przedstawia cele, działalność i organizację Dzieła⁴⁴. W tym miejscu pominiemy wymiar organizacyjny Dzieła, koncentrując się na wymiarze teologicznym, duchowym i duszpasterskim. Celem Dzieła jest „zachowanie i umocnienie chrześcijaństwa w Izraelu, zwłaszcza katolików pochodzących z judaizmu. Nie zamierza ono zastępować dzieł już istniejących, ale chce odpowiedzieć na potrzeby wynikające z zachodzących w kraju zmian demograficznych”⁴⁵. Jednocześnie, zaraz po określeniu celu, „Dzieło oddaje się pod opiekę Świętego Jakuba Mniejszego, pierwszego biskupa Jerozolimy”⁴⁶. Patronat ten jest wyraźnie inspirowany pierwszą intencją założycieli zdefiniowaną w celu – chodzi o odwołanie się do pierwotnego Kościoła, tego, który został utworzony przez pierwszych chrześcijan przenikniętych duchem judaizmu, tego, który był kierowany przez św. Jakuba, pierwszego biskupa

⁴³ Dekret Patriarchatu Łacińskiego Jerozolimy nr 7/56, 11 lutego 1956 (archiwa Patriarchatu Łacińskiego na Starym Mieście w Jerozolimie). Wielkie litery zgodnie z oryginałem.

⁴⁴ Pełny tekst Statutów Dzieła św. Jakuba Apostoła w języku francuskim znajduje się w aneksie nr 2 monografii: Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 248–250.

⁴⁵ Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 248.

⁴⁶ Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 248.

Jerozolimy. Jeśli bowiem celem nadrzędnym jest „zachowanie i umocnienie chrześcijaństwa w Izraelu”, to szczególną uwagę należy zwrócić na „katolików pochodzących z judaizmu”. W tym Kościele katolickim, który pojawia się w nowym Państwie Izrael, ważną część stanowią jego członkowie pochodzący z judaizmu. Z tego powodu, że judaizm jako przynależność narodowa, a nie jako religia, trwa w sercach katolików, nie mogą oni utożsamić się z lokalnym Kościołem katolickim, którego struktury są zdominowane przez Arabów, a który mało interesuje ich obecność.

Działalność Dzieła ukazana jest na płaszczyźnie dwóch porządków: duchowego i społecznego. Pozostaniemy tylko przy tym pierwszym wymiarze. „Życie chrześcijańskie jest zasadniczo wspólnotowe; powstaną grupy lokalne, które unikając ducha partykularyzmu, będą żywymi komórkami Kościoła. W tym celu kapłan, doradca duchowy grupy, winien utrzymywać ścisły kontakt z proboszczem miejsca i pielęgnować wśród członków ducha parafialnego”⁴⁷. W duchowej perspektywie grupy Dzieła stanowią ciało Kościoła, jego żywe komórki, podobnie jak zgromadzenia pierwszych chrześcijan z czasów Jakuba Mniejszego tworzyły rodzący się Kościół. Jednakże powinny one żyć w swoim środowisku i nie odrywać się od sąsiednich parafii.

Dzieło będzie rozwijać wśród członków mocnego ducha chrześcijańskiego, dążyć do zrozumienia tajemnicy Izraela; kłaść nacisk na formację biblijną i starać się upowszechniać kulturę judeochrześcijańską i duchowość z nią związaną.

Za punkt wyjścia należy przyjąć słowa Jego Świątobliwości Piusa XII: „Wszystko, cokolwiek w zwyczajach i w obyczajach ludów daje się odłączyć od przesądów i błędów religijnych, jest zawsze uznawane i o ile można, w całości zachowywane” (*Summi Pontificatus*, 1939, § 37)⁴⁸.

Nie ma więc tutaj mowy o ciele oddzielnym, które mogłoby ewoluować w kierunku schizmy spowodowanej jakimiś „religijnymi

⁴⁷ Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 248.

⁴⁸ Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 248.

błędami”, zgodnie z określeniem Piusa XII, ale o wspólnocie związanej z Kościołem lokalnym. Nacisk jest więc położony na „tajemnicę Izraela” ukazaną przez św. Pawła w Liście do Rzymian oraz na krzewienie kultury judeochrześcijańskiej czyniąc znak ku zgodności między Kościołem a narodem żydowskim – zgodności, o której konwertyta świadczy poprzez swoją sytuację.

Dołóżone zostaną wszelkie starania, aby rozwiać uprzedzenia wobec Kościoła, a zwłaszcza to, że Żyd, który przyjął religię chrześcijańską miałby opuścić swój Lud.

Jak każdy chrześcijanin, „on także jest wezwany do inteligentnego, sumiennego i pełnego szlachetnej dumy wypełnienia tych obowiązków patriotycznych, których domaga się czynna, ofiarna i lojalna miłość własnej ojczyzny” (Pius XII, *Summi Pontificatus*, § 56).

Więcej nawet, jako chrześcijanin wywodzący się z judaizmu winien być świadomy swojego szczególnego powołania w Kościele i wśród swego ludu oraz podjąć odpowiedzialność, która się z tym wiąże⁴⁹.

W istocie, ponieważ konwertyta z judaizmu zajmuje szczególne miejsce w Kościele, powinien być świadomy swojego szczególnego powołania w Kościele i narodzie żydowskim oraz odpowiedzialności z tym związanej⁵⁰. Dzieło wzywa do rozwijania wzajemnego porozumienia, sympatii i przyjacielskich stosunków między światem katolickim a Izraelem, czerpiąc z własnych sił, ale też z sieci wsparcia. Prawda, że w powołaniu katolika osiadłego w Izraelu zawarte jest wypełnianie „obowiązków patriotycznych”, została wzmocniona ponownym odwołaniem się do nauczania Piusa XII. Katolik, który przystępuje do Dzieła – czy to pochodzący z judaizmu czy nie – jest Izraelczykiem, obywatelem Państwa Izrael, i powinien służyć swojej ojczyźnie. Papieskie słowa zacytowane w statutach zostały przywołane, by z jednej strony wzmocnić poczucie przynależności

⁴⁹ Delmaire-Rota, *La fondation de l'Église*, 249.

⁵⁰ Na temat „mostu” między Kościołem katolickim a Żydami, stworzonego przez członków Dzieła zob.: Delmaire, „L'Œuvre Saint-Jacques”, 115–121.

do narodu izraelskiego katolików języka hebrajskiego, a z drugiej, legitymizować projekt syjonistyczny w kategoriach katolickich.

Statuty Dzieła św. Jakuba, zaaprobowane przez Patriarchę Łacińskiego Jerozolimy, zostały natychmiast przekazane papieżowi Piusowi XII, który wyraził zadowolenie z inicjatywy fundatorów Dzieła utworzenia Kościoła katolickiego języka hebrajskiego w Państwie Izrael, którego jeszcze Państwo Watykańskie formalnie nie uznaje:

[...] 11 kwietnia 1956 r. JE Kardynał Tisserant przedstawił Statuty Dzieła Jego Świątobliwości, który raczył interesować się nimi osobiście. Jego Eminencja pisze, że „Ojciec Święty gratuluje nowej opatrnościowej inicjatywy i pragnie, by przekazano członkom Dzieła Jego Apostolskie Błogosławieństwo wraz z ojcowskimi życzeniami sukcesu w ich apostołskiej pracy”⁵¹.

Papieska aprobata stanowi znaczące wsparcie dla rodzącego się Dzieła, które od tej chwili staje się dziełem Kościoła uznanym przez najwyższy kościelny autorytet. Także na poziomie lokalnym, postawienie abp. Verganiego, wikariusza generalnego Patriarchatu Łacińskiego, na czele Dzieła św. Jakuba pozwala uciszyć głosy krytyki i zapewnić dobre funkcjonowanie Dzieła w związku z nową falą migracyjną konwertytów, która zaczęła się w latach 1956–57.

Zakończenie

Inicjatywa założenia w Izraelu Kościoła języka hebrajskiego powstała w wąskim gronie osób duchownych i świeckich. Podczas gdy Kościół katolicki starał się nawiązać do swoich czasów założycielskich, model zaproponowany przez późniejsze Dzieło św. Jakuba ma w sobie coś eschatologicznego, o czym świadczy korespondencja jednego z pionierów, Bruno Hussara OP:

⁵¹ Sprawozdanie Dzieła, listopad 1954 – maj 1956, sporządzone w Hajfie 14 maja 1956 (archiwa asumpcjonistów w Jerozolimie i archiwa Patriarchatu Łacińskiego na Starym Mieście w Jerozolimie).

Zadanie, jakie my, kapłani Dzieła św. Jakuba, mamy do wykonania w Izraelu, jest złożone. W świetle głębokiej i stałej refleksji teologicznej, winniśmy badać „tajemnicę Izraela” (jak nazywa ją św. Paweł), głosić Dobrą Nowinę, w perspektywie eschatologicznej i wnieść naszą chrześcijańską refleksję w różne „wartościowe zaangażowania”, które pobudzają naszych chrześcijańskich pionierów, aby pomóc im w podejmowaniu wszystkich obowiązków chrześcijan pośród ich żydowskich braci⁵².

Hussar pragnął, aby Kościół w Izraelu był sobą, to znaczy był podobny do Kościoła pierwotnego, w którym w czasach św. Pawła wyróżniały się dwa zasadnicze elementy: *Ecclesia ex circumcissione* (Kościół z obrzezania) i *Ecclesia ex gentibus* (Kościół z narodów, czyli z pogan). A więc początkiem wszystkich Kościołów była *Ecclesia ex circumcissione*, a następnie, kiedy Piotr i Paweł zaczęli nauczać, kiedy nawrócili się i Helleńczycy, i Etiopczycy, i inni, którzy weszli do Kościoła, stał się on *Ecclesia ex circumcissione et Ecclesia ex gentibus* – Kościołem pochodzącym z Żydów i z narodów. Potem, w I w., nastąpiło wiele sporów między Żydami i chrześcijanami, a wraz z edyktem Konstancyjna dokonana się zmiana: Kościół stał się wyłącznie *Ecclesia ex gentibus*. I nawet ta niewielka liczba Żydów, którzy weszli do Kościoła, w miarę jak zrywała ze swoją żydowskością, odcięła się od swoich korzeni, stając się nie-Żydami. Była to wielka strata dla Kościoła, że został pozbawiony ducha płynącego z jego początków⁵³.

Czy to, że element żydowski wygasł lub go zagubiono, mogło mieć jakieś konkretne skutki dla samego Kościoła? Znowu można odwołać się do refleksji Hussara, który być może trochę naiwnie twierdził, że niektóre antyewangeliczne postawy i czyny w Kościele, takie jak nadużycia inkwizycji czy wypraw krzyżowych, nie byłyby możliwe, gdyby w Kościele katolickim na różnych szczeblach pozostały elementy Kościoła judeochrześcijańskiego.

⁵² Hussar, *List do Elie Friedmana OCD*.

⁵³ Strzelecka, *Szalom*, 110–111.

Bo nie wiem, czy Żyd, który został chrześcijaninem, w imię wierności dla prawdy mógłby popełnić największy grzech, jakim jest pozbawienie życia innego człowieka? Inkwizycja kazała palić ludzi za to, że – jak sądzono – ich wiara nie była czysta... W każdym razie to *Ecclesia ex gentibus* praktycznie jest dziś Kościołem, więc dalej stawiam sobie pytanie, czy powrót ludu izraelskiego na tę ziemię nie powinien być połączony z odnalezieniem przez Kościół tego zagubionego elementu, jakim jest *Ecclesia ex circumcissione*? [...] Sądzę, że tutaj Kościół powołany jest do odnalezienia tego zagubionego elementu, a więc odnalezienia swej katolickości – powszechności. Powszechność oznacza uniwersalizm, a on właśnie został zagubiony przez odcięcie się od własnych korzeni⁵⁴.

Być może Kościół hebrajskojęzyczny, który powstał jako Dzieło św. Jakuba, jest właśnie tym miejscem odrodzenia elementu żydowskiego, o czym mówił Hussar. Zatwierdzone w 1956 r. Statuty określiły cel i program działalności Dzieła, które pozostają nadal aktualne. Ich cierpliwa, chociaż nie pozbawiona przeszkód realizacja, może przyczynić się w dalszym ciągu – jak przypomniał David Neuhaus SJ – do zapewnienia wiernym solidnego ducha chrześcijańskiego otwartego na „tajemnicę Izraela” (Rz 11,25), przesiąkniętego zarówno formacją biblijną, jak i duchowością wrażliwą na kulturę żydowsko-chrześcijańską; pracy na rzecz pełnej integracji Żydów, którzy stali się katolikami, w Kościele i w społeczeństwie izraelskim; dalszego uwrażliwiania Kościoła na jego żydowskie korzenie oraz zwalczania wszelkich form antysemityzmu⁵⁵.

Rola hebrajskojęzycznych wspólnot w posoborowej refleksji teologicznej dochodzi szczególnie do głosu w niedawnej publikacji

⁵⁴ Strzelecka, *Szalom*, 111.

⁵⁵ Neuhaus, *Sixty Years*, 3. David Neuhaus SJ był wikariuszem Patriarchatu Łacińskiego odpowiedzialnym za wikariat św. Jakuba dla katolików hebrajskojęzycznych w Izraelu w latach 2009–2017. Cały list pasterski został opublikowany 9 sierpnia 2015 r. w święto św. Teresy Benedykty od Krzyża (Edyty Stein) w 60. rocznicę założenia Dzieła. Więcej na temat historii i działalności wikariatu św. Jakuba, zob. <https://www.catholic.co.il/> (dostęp: 27.04.2024).

Gavina D'Costy⁵⁶. Zauważył on, że w miarę odkrywania przez Kościół nowych relacji z Żydami w polu widzenia stale pojawia się – stosując jego terminologię – *ecclesia* żydowska. Wykazał, że prawo rytualne judaizmu osadzonego w Biblii jest żywe i życiodajne, a nie martwe i uśmiercające. To z kolei nasuwa pytanie w jaki sposób rytuały te mogłyby być zintegrowane ze wspólnotą żydowskich katolików tak, aby stanowiły pożytek dla całego Kościoła i jednocześnie nie naruszały obietnic danych ludowi Izraela przez Boga. Innymi słowy: czy możliwa jest taka liturgia, która byłaby do przyjęcia w świetle teologii katolickiej? Wydaje się, że tak, jeśli rytuały judaistyczne w nią włączone nie wykluczałyby pełnego uczestnictwa nie-Żydów w Eucharystii, spełniając warunki natury liturgicznej i doktrynalnej stawiane przez Kościół katolicki.

W tym względzie można szukać różnych rozwiązań: jedni są za wprowadzeniem do katolicyzmu elementów ortodoksyjnej liturgii żydowskiej, drudzy optują za podtrzymywaniem żydowskiej tożsamości religijnej w minimalnym stopniu. Jest mi znane także inne rozwiązanie z jakim można się spotkać w Izraelu – uczestnictwa zarówno w liturgii synagogałnej w szabat, jak i w liturgii chrześcijańskiej w niedzielę. Jednak biorąc pod uwagę różnorodność pochodzenia Żydów, zwłaszcza w kontekście podziału na Sefardyjczyków i Aszkenazyjczyków, nie byłoby dobrym rozwiązaniem – zdaniem D'Costy – nakazanie zachowywania jakichkolwiek żydowskich rytuałów ceremonialnych Żydom, którzy zostali katolikami. Przypadek kard. Jeana-Marie Lustigera jest tu adekwatny. Nie zachowywał on żydowskich rytuałów czy praktyk, ale cechowała go głęboka lojalność względem swoich żydowskich braci. Swoim żydowskim rodzicom powiedział: „Nie opuszczam was. Nie przechodzę na stronę wroga i nie przestaję być Żydem. Przeciwnie, odkrywam nowy sposób bycia Żydem”⁵⁷.

Tenże kardynał żydowskiego pochodzenia został poproszony w 1979 r. o wygłoszenie tygodniowych rekolekcji dla mniszek klasztoru św. Franciszki Rzymskiej w Le Bec-Hellouin na temat

⁵⁶ D'Costa, *Żydzi*, zob. zwłaszcza 335–340.

⁵⁷ D'Costa, *Żydzi*, 335–336.

tajemnicy Izraela⁵⁸. W jednej z konferencji odniósł się wprost do powstałego we współczesnym Izraelu Dzieła św. Jakuba Apostoła. Powiedział wtedy m.in. te słowa, które są skrzętnie przechowywane we wspólnotach hebrajskojęzycznych w Izraelu:

[...] ta hebrajskojęzyczna wspólnota, żyjąca w ukryciu i poniżeniu, stanowi wśród chrześcijan wywodzących się ze świata pogańskiego znak zbezczeszczonego Sługi i Baranka.

A przecież wspólnota ta, gdyby Kościół uznał jej specyfikę, mogłaby wypełniać – wraz z chrześcijańskimi wspólnotami arabskimi – misję, którą Jezus powierzył swoim uczniom. Między judaizmem a islamem, między kulturą arabską a kulturą zachodnią, między sprzecznymi roszczeniami politycznymi – w kimże innym odżyłoby błogosławieństwo: „Błogosławieni, którzy krzewią pokój, bo oni będą nazwani synami Boga” (Mt 5,9)? [...]

Wszak gdyby Bóg pozwolił jej [małej hebrajskojęzycznej wspólnotce] odnaleźć swe miejsce w łonie Kościoła, byłaby to dla wiary nas wszystkich łaska trudna do przecenienia; wspólnota ta byłaby znakiem i rękojmą wierności Boga w wypełnianiu Obietnicy. Może ona zakorzenić się w głębię misji chrześcijan w historii zbawienia, do czego żywo zachęca II Sobór Watykański⁵⁹.

Nigdy nieodwołane przymierze Boga z Izraelem dotyczy także obietnic związanych z ziemią. Jeżeli nie zostały one utracone, to muszą odnosić się również do Żydów, którzy po przejściu na katolicyzm nadal pozostają religijnymi Żydami. Słynny przypadek o. Daniela Rufeisena OCD, ale i wielu innych konwertytów, stanowi punkt zapalny w tym temacie. Odmawia się im do tej pory skorzystania z przywileju tzw. prawa powrotu – nie mogą otrzymać obywatelstwa izraelskiego z powodu zmiany religii. W świetle tego prawa przestają być uważani za Żydów, chociaż w świetle halachy, prawa religijnego, Żydami przecież pozostają. Kwestia ta pozostaje stałym wyzwaniem dla Kościoła katolickiego i nie powinna być mu

⁵⁸ Lustiger, *Obietnica*. Konferencje wygłoszone w 1979 r. do mniszek znajdujących się w pierwszej części książki na stronach 15–170.

⁵⁹ Lustiger, *Obietnica*, 168.

obojętna – sposób, w jaki negocjowane są wszelkie roszczenia związane z ziemią i krajem Izrael, pozostaje kwestią otwartą. Chodzi o zachowanie „lojalności względem swojej własnej natury”, która nie może „marginalizować hebrajskich katolików i zaniedbywać ich eklezjologicznej wartości”. „Liturgiczna obecność hebrajskich katolików na tej ziemi mogłaby stać się częścią zapowiedzi nadejścia czasu biblijnych obietnic względem niej”⁶⁰.

Pojawienie się w łonie Kościoła żydowskiej wspólnoty, która chce być lojalna zarówno w stosunku do Chrystusa, jak i do swoich żydowskich korzeni, skłania do zadania pytań, które oczekują jeszcze na pełniejszą odpowiedź:

Czy Kościół katolicki byłby w stanie ustanowić duszpasterstwo wśród należących do niego hebrajskich katolików, którzy wezwani są do dawania świadectwa prawdzie żydowskiej wiary, znajdując się jednocześnie w samym centrum katolicyzmu?

Czy dane by było hebrajskim katolikom ustanowić liturgię eucharystyczną oraz liturgiczne święta żydowskie, które dawałyby świadectwo o naturze Kościoła ich nieżydowskim braciom i siostram w ten sam sposób, w jaki dopuszczalne są w Kościele mnogie formy liturgii, które nie przekraczają widzialnych granic związanych z rytami praktykowanymi przez katolickie Kościoły Wschodu oraz tak zwane Kościoły unickie? [...]

Czy możliwe jest, że odnalazła się w Kościele katolickim grupa, która może dawać wiarygodne świadectwo Żydom, głosząc, że bycie katolikiem nie oznacza konieczności zrzeczenia się swojej żydowskiej tożsamości?⁶¹

The Work of St. James the Apostle: The Founding of the Hebrew-Speaking Church in the Latin Patriarchate of Jerusalem

Abstract: The State of Israel, established in May 1948, defined a new legal framework for the Churches located on its territory. The Declaration of Independence guaranteed

⁶⁰ D’Costa, *Żydzi*, 337.

⁶¹ D’Costa, *Żydzi*, 339.

freedom of religion and worship for all citizens. From the very beginning, however, there was a problem with regard to the Jews who had converted to Christianity and who had to be given pastoral care, also using Hebrew in the liturgy. Among the pioneers were Fathers Jean-Roger Héné AA, Joseph Stiassny NCD and Bruno Hussar OP. A certain reluctance on the part of the Arab and European clergy was overcome by the support from both the local hierarchy and the Vatican. On 11th February 1955, the Work of St. James was approved *ad experimentum ad annum*, and after a year of probation, on 11th February 1956, the Patriarch approved its statutes. The pioneers of the Work saw in this event a return to the beginning, when the first ecclesial community was the Judeo-Christian community in Jerusalem. This attempt to reconstruct the early Church was intended to restore the Hebrew element lost in the historical development of the Church. The issue to be resolved is its shape and the way it is implemented.

Keywords: Catholic Church, Jerusalem Patriarchate, Custody of the Holy Land, Christian–Jewish relations, State of Israel

Bibliografia

- Bernardelli, G., „Padre Hussar e gli inizi dell’Opera di san Giacomo”, *Il folle sogno di Neve Shalom Wahat al-Salam. Israeliani e palestinesi insieme sulla stessa terra* (red. B. Salvarani; Milano: Fondazione Terra Santa 2017) 65–79.
- Borzymińska, Z. – Żebrowski, R. (oprac.), *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie* (Warszawa: Prószyński i S-ka 2003) I–II.
- Boyarin, D., *Border Lines: The Partition of Judaeo-Christianity* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press 2004).
- Daniélou, J., *Théologie du judéo-christianisme* (Tournai – Paris: Desclée et Cie 1958).
- D’Costa, G., *Żydzi w doktrynie Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II* (Kraków: Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew 2022).
- Delmaire, D., „La communauté catholique d’expression hébraïque en Israël. Shoah, judaïsme et christianisme”, *Revue d’Histoire de la Shoah* 1 (2010) 237–287.
- Delmaire, D., „L’Œuvre Saint-Jacques: un lieu de dialogue entre catholicisme et société israélienne”, Ch. Coutel, Ch. Leduc, O. Rota (red.), *La culture du dialogue dans les relations inter-religieuses, définitions, controverses, devenir* (Paris: Parole et Silence 2018) 107–122.
- Delmaire, D. – Rota, O., *La fondation de l’Église catholique d’expression hébraïque en Israël, 1947–1967* (Bibliothèque des religions du monde 9; Paris: Honoré Champion 2021).
- Friedman, E., *Jewish Identity* (New York, NY: The Miriam Press 1987).
- Hussar, B., *List do Elie Friedmana OCD, 7 lipca 1957* (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).

- Hussar, B., *List do Josepha Ducatillona OP*, 11 września 1954 (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).
- Hussar, B., *List do prowincjale Alberta Avrila OP*, 10 marca 1954 (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).
- Hussar, B., *Quand la nuée se levait. Juif, prêtre, Israélien: un itinéraire* (Paris: Editions du Cerf 1983).
- Hussar, B., *Raport do Josepha Ducatillon OP*, 2 lipca 1955 (archiwa dominikańskie Saulchoir w Paryżu).
- Les Juifs: dialogue entre Jean Daniélou et André Chouraqui* (Paris: Beauchesne 1966).
- Lustiger, J.-M., *Obietnica* (Kraków: Wydawnictwo eSPe 2004).
- Maligot, C., „Cesser d’être étranger? Les stratégies de reconnaissance identitaire de la communauté catholique hébreophone en Israël (1948–1967)”, *Siècles* 44 (2018). DOI: <https://doi.org/10.4000/siecles.3311>.
- Maligot, C., „La qehilla, de la communauté militante à la minorité religieuse institutionnalisée (1955–2017). Trajectoires et récits d’identité de la communauté catholique hébreophone installée en Israël” [referat na konferencji], *Quand le religieux travaille les identités sociales. Discours, pratique et représentations* (Paryż 2018), <https://www.academia.edu/35914844> (dostęp 15.07.2024).
- Neuhaus, D., *Sixty Years – A Pastoral Letter*. Saint James Vicariate for Hebrew Speaking Catholics in Israel, August 9, 2015 <https://www.catholic.co.il/?cat=docs&view=article&id=11368&m=Vicariate> (dostęp 15.07.2024).
- Nowy leksykon judaistyczny* (red. J.H. Schoeps; Warszawa: Wydawnictwo Cyklady 2007).
- Rioli, M.C., *A Liminal Church: Refugees, Conversions and the Latin Diocese of Jerusalem, 1946–1956* (Leiden: Cambridge University Press 2020).
- Rota, O., *Apostolat catholique et travail social en milieu juif. Les Ancelles de Notre-Dame de Sion (1926–1964)* (Paris: Editions du Cerf 2019).
- Salvarani, B. (red.), *Il folle sogno di Neve Shalom Wahat al-Salam. Israeliani e palestinesi insieme sulla stessa terra* (Milano: Fondazione Terra Santa 2017).
- Strzelecka, K., *Berit – Przymierze* (Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów „Verbinum” 1995).
- Strzelecka, K., *Szalom* (Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów „Verbinum” 1987).
- Tulej, A., *Bruno Hussar OP – בעל חזון we współczesnym Izraelu* (Fontes et Subsidia Theologiae 3; Warszawa – Kielce: Wydawnictwo „Jedność” 2023).